

Opponensi vélemény

Drinóczi Tímea: “Több szintű alkotmányosság működésben – alkotmányos párbeszéd Magyarországon” című akadémiai doktori értekezéséről

1. A közel négyszáz oldalnyi dolgozat három részből, összesen tíz fejezetből áll, ezeket fogja keretbe „az alkotmányos párbeszéd létéről, létjogosultságáról és felhasználhatóságáról” szóló bevezetés, továbbá az értekezés végén található „Összegzés és következtetések” című befejezés.

A dolgozat tartalmát tekintve a szerző – az irodalomjegyzékben is közölt mintegy félszáz – korábbi publikációnak részben átdolgozott és aktualizált változata. Az alkotmányos rendszer egészéből példaként kiemelt egyes, az alkotmányozásban igencsak vitatott tárgyköröket „cementként” az alkotmányos párbeszéd fogalmával próbálja összekötni. A kísérlet nem mindig sikerül, mert többnyire a tudományos párbeszégekről olvashatunk. A szerző az alkotmányos párbeszéd fogalmának megalkotásával nagyon távolra kerül a párbeszéd történelmileg megszokott, hagyományosan elfogadott és a közbeszédben létező definíciójától. Nem kívánom a lexikonokban létező párbeszéd fogalmakat sorba állítani, de engedtessek meg mégis két idézet. Az első Tolnai Új Világlexikonából (Budapest, 1928. XIV. kötet) így szól:

„**Párbeszéd:** (gör.-lat. dialogus), az irodalomban két személy beszélgetésének formájába öntött mű; rendszeren, mint valamely drámai munka része, szerepel; de előfordul, mint önálló műfaj is.”

A második idézet a 2002-ben kiadott Magyar Nagylexikonból való:

„**Párbeszéd:** általános értelemben emberek közötti dialógus, szűkebb értelmezés szerint gondolatrendszerek, nézetek, egyházak stb. közötti gondolatcsere. Sajátos formája az apológia (pl. Jusztinosznál), amely az ókeresztény korban az egyház tanainak védelmében írott cáfolatok és viták műfaja (apologéták).” (14. Kötet)

A jogi lexikonokban is legfeljebb a „perbeszéd” fogalmát találjuk, a jogi nyelvben e fogalom, mármint az alkotmányos párbeszéd szinte alig jelenik meg.

A szerző az értekezés első, felvezető fejezetében - elméletét igazolandó - az alkotmányos párbeszéd gyökereit kutatja s azt leginkább a kanadai Alapjogi Charta körüli bírói döntésekben, s azok parlamenti felülbírálásában találja meg. A szerző szerint demokratikus

párbeszéd zajlik a bíróság és a parlament között, s a demokratikus párbeszéd nem csak a bíróságok és a törvényhozás ügye, hanem léteznek többszereplős párbeszéd-elméletek is. A fejezet összefoglalójában a szerző ugyanakkor önkritikusan bevallja, hogy a szerteágazó párbeszéd-elméleteket nehéz rendszerbe foglalni.

Véleményem szerint a párbeszéd-elméletek gyengesége kézzelfogható, s a közjogban különösen furcsa normatív módon és egzaktan leírni a párbeszéd alkotmányos fogalmát, s azt az alkotmányos döntéshozatali folyamatokkal azonosítani szinte minden ponton. A szerző ezt teszi, ám sokszor metaforának, prizmának, vagy módszernek tekinti az alkotmányos párbeszédet. A közjog, a közhatalom történelmi lényegétől (hatáskörök, végső döntési kompetenciák léte, világos elosztása) ez az újszerű párbeszéd-elmélet igencsak messze van, nem vitatva egyébként más síkokon, például az irodalomban, a tudományban, a politikában, a parlamentben, a közbeszédben, általában a párbeszéd fontosságát.

Az alkotmányos intézmények között a kontinentális rendszerekben inkább az együttműködés, a hatáskörök kölcsönös tisztelete, jóhiszemű gyakorlása a használtabb fogalom. Sólyom László ismert, „arisztokratikus” mondását idézném: „az Alkotmánybíróság a Magyar Közlönyön keresztül értekezik az alkotmányozó hatalommal, a parlamenttel, a kormánnyal.” A „határozatok beszélnek”, az intézmények vezetői időnként nyilatkoznak. A párbeszéd általában az egyenlő jogállású szereplők (pl. parlamenti képviselők) közötti kommunikáció.

A párbeszéd típusú intézmények az alkotmányozási folyamatokban sem kizártak, sőt magam is alkotmányozási előfeltételnek tekintettem mindig az alkotmány előkészítő kodifikációs bizottság létét és a legszélesebb körű konszenzus létrehozását az alkotmányozásban résztvevő politikai aktorok (pártok, érdekképviselők, civil világ) között. A konszenzuson alapuló politikai megállapodások nélkül elképzelhetetlen az alkotmány tartalmáról szóló legszélesebb párbeszéd, amelynek magam is híve vagyok a közvetlen demokratikus megoldásokkal (például véleményező népszavazás) bezárólag. Híve vagyok a parlamenten belül zajló alkotmányos párbeszédnek is.

2. A szerző által jó szemmel kiválasztott és a párbeszéd szempontjából vizsgált tárgykörök szerint haladva, kronológiai sorrendben az állami szuverenitást újraértelmező, második fejezet következik. E fejezet bepillantást nyújt a szuverenitásról szóló mai, tudományos

párbeszédbe. Végkövetkeztetésével nagyjában-egészében egyet lehet érteni, miszerint a szuverenitás nem tűnt el, konkrét hatáskörök összességüként ma is létezik.

Nézetem szerint az állami hatáskörök – sokszor kényszerek és nem a párbeszéd hatására történő - átengedése, vagy másokkal együtt való gyakorlása (az alkotmányos önkorlátozás), a korlátozott szuverenitás elméletét igazolja. Ezért van nagy jelentősége az alkotmányok úgynevezett Európa klauzuláinak és a nemzeti alkotmánybíróságok ezt értelmező, “kiüresedési” tesztjeinek. Ez valóban fontos párbeszéd a közjogtudományban.

A szuverenitás jelzőinek (állami, nép, nemzeti) magam a szerzőnél jóval nagyobb jelentőséget tulajdonítok, nem szinonimák, komoly jelentéstartalmak hordozói. Az állami szuverenitás, az önálló államiság létét, függetlenségét jeleníti meg, annak valamennyi összetevőjével (saját alkotmány, kormányzat, államterület, állampolgárság, hadsereg stb.) együtt.

A népszuverenitás a szuverenitás belső alkotmányjogi nézőpontja, az alkotmányosság klasszikus alapelve, amely a hatalom végső forrására, az istenadta népre utal. Az alkotmányokban szereplő népszuverenitás klauzulák két hatalomgyakorlási formája, a képviseleti és a közvetlen demokrácia és azok egymáshoz való viszonya közismert, sok-sok vita forrása. A népszuverenitás viszonylatában lényeges hangsúlyozni az alkotmány szuverenitását (a jogszuverenitás alatt leginkább ezt érteném). A szuverén, a parlament és minden más állami szerv ugyanis csak a népszuverenitásból eredő, alkotmányos hatáskörét gyakorolhatja és nem többet.

A nemzeti szuverenitás alatt a szakirodalomban a népek önrendelkezési jogát, államalkotó képességét értik, a nemzetiségek alkotmányos védelme szempontjából ennek a fogalomnak is önálló jelentősége van.

3. A hatalommegosztásról szóló harmadik fejezetben a szerző színvonalasan mutatja be az eltérő felülvizsgálati modelleket és jól látja a fő kérdést is, nevezetesen: kinél van a végső szó. Mert annak jogállamban lennie kell. Szimpatikus álláspont, hogy az alkotmányi tartalmakról (nyilván az alkotmányosság klasszikus értékeiről) egyetlen szerv sem dönthet kizárólagosan. A fejezet egyik központi vitatémája az alkotmányozó és az alkotmányt módosító hatalom egymástól való elkülönítése. A szerző szenvedélyes híve ennek, sőt kategorikusan kijelenti: az alkotmánymódosító hatalom, nem alkotmányozó hatalom. Érvei

nem győznek meg, hogy miért nem. Ha nem, akkor milyen aktust hoz? Az alkotmánymódosító hatalomról akkor lehetne külön beszélni, ha tartalmilag is meg tudom ragadni, hogy mi az egyszerű alkotmánymódosítás az új alkotmányhoz, az alkotmányrevízióhoz, vagy az alkotmányreformhoz képest, amely jó lenne, ha megmaradna az alkotmányozó hatalom kizárólagos kompetenciájában.

Ha egyáltalán elfogadom az alkotmánymódosító hatalom önálló létét, az akkor is alkotmányozó hatalom marad, csak más tartalmilag, eljárásjogilag és az alkotmánybírósághoz való viszonyában is.

Még egy izgalmas vitakérdést csak érintőlegesen. Mit tekintünk hatalmi ágnek és hatalmi ág-e az alkotmánymódosító hatalom? Számokat ne mondjunk, megítélésem szerint a modern alkotmányos demokrácia meghaladta a klasszikus triászt (törvényhozó, végrehajtó, bírói hatalom). Az adott alkotmányos szerv hatáskörének terjedelme és önálló államszervezeti pozíciója adhat választ arra, hogy a vizsgált állami szerv (például az Alkotmánybíróság) annak tekinthető-e. S ha már az Alkotmánybíróságot említettem, következetes gyakorlata, hogy egy „entitásként” néz az alkotmányozó hatalomra, s a módosító „hatalmat” nem tekinti önálló hatalmi ágnek.

4. A dolgozat második része az alkotmányos párbeszéd működési mechanizmusait vizsgálja Magyarországon 2010-2014 között. A 4. és 5. fejezet alkotmánytörténeti pontossággal rögzíti az alkotmányozás menetét, főbb eseményeit, dokumentumait, a kiválasztott alanyok (leginkább a parlament és az Alkotmánybíróság) között.

Az első kritikai megjegyzésem a szigorú időbeli lehatárolással kapcsolatos: a négy éves metszet csalóka. Éppen ez a korszak az atipikus, a párbeszéd ellenes idő az alkotmányozásban Magyarországon. A négy év a többségi alkotmányozás korszaka, amikor a többség arroganciája a jogállami kultúrához nem méltó módon gyakorta felülírta az alkotmánybírósági döntéseket és a józan észet is.

A 2010 előtti két évtizedet, különösen az elsőt, azért is kellene röviden vizsgálni, mert 1997-ig lényegében párbeszéd alapú, konszenzuális alkotmányozás zajlott Magyarországon és az Alaptörvény, valamint a '89-90-es Alkotmány között nagyon sok kontinuitás létezik. Bár az Alaptörvény a mából nézve már hat éves, az alkotmányos rend viszont huszonhét. Elveszett-e az 1989-90 utáni huszonöt év alkotmányozása az

Alaptörvényben? Nézetem szerint normatív értelemben nem, de több ponton alkotmányfilozófiailag majdnem. Ennek éppen a párbeszéd elmaradása az oka.

Ha elfogadjuk a részbeni kontinuitás tételét, óvatosan és rendkívül differenciáltan kell bánni az alkotmány legitimitásával. Közjogilag nehéz fogást találni a legitimitáción, a politikai, a nemzetközi, a népi és nem utolsó sorban a szakmai legitimitációja viszont erősen vitatható.

Az Alaptörvény születésének körülményeit értékelve a szerző elmondja kritikáját az ún. Salamon bizottságról. Engedtessék megjegyezni pozitívumként, hogy ez eredetileg az ellenzéknek is bevonó és szakértőket alkalmazó kodifikációs bizottságként indult. Ha az alkotmányos párbeszédet kutatjuk, érdemes lenne még mélyebbre ásni és nem csak a jelzett alanyok (alkotmányozó hatalom, Alkotmánybíróság) között vizsgáldni. Vizsgálatra érdemesnek tartom, többek között, a korba visszahelyezve az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és ügyrendi bizottsága által szervezett konferenciákat, kiadott köteteket (például a 2011. április 8-i konferencia anyagait tartalmazó, „Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt” c. tanulmánykötetet. Budapest, 2011). Párbeszéd tehát zajlott, csak nem hallgattak a tűzoltókra. A konferencia olyan eredményes volt, hogy a kötetben található, mintegy másfél száz javaslatból egyedül a himnusz verbunkos kottáját sikerült kimenteni az Alaptörvény szövegéből.

Az alkotmányos párbeszéd fontos színtere a parlamenti plénum. Megkerülhetetlen a 2011. március 14-április 18. közötti Parlamenti Napló mélyebb tanulmányozása, miután valamennyien kíváncsiak vagyunk arra, hogy végülis kik írták, alkották meg Magyarország új Alaptörvényét.

5. Az ötödik fejezetben a szerző kritikusan értékeli az Alaptörvény öt módosítását, különösen az átmeneti rendelkezéseket (Ár) az Alaptörvénybe emelő negyedik módosítást. Az ezt megelőző 45/2012. (XII. 29.) AB határozat értékelésével nagyon nem tudok azonosulni, tiszteletben tartva a szerző véleményét.

Az Ár-ABH véleményem szerint nem lépte túl az AB hatáskörét, nem feleslegesen semmisített meg rendelkezéseket és nem csak kissé állította helyre az alkotmányos rendet. Jelentősége az alkotmányelméletben hosszabb távon sokkal nagyobb: megfogalmazta alkotmányos követelményként a koherencia-szabályt és jelezte azt is, hogy az

alkotmányozó hatalom sem korlátlan hatalom, mozgásterét behatárolják egy demokratikus társadalomban az alkotmányosság klasszikus értékei.

Üzenetének lényege, hogy az alkotmányozást tartalmi értelemben nem lehet parlamenti többségi elvvé silányítani, ahhoz jóval nagyobb társadalmi legitimáció kell.

6. A tisztességes eljáráshoz való jogról, annak négy éves „kálváriájáról” szóló hatodik fejezet a korabeli alkotmányozás két, az igazságszolgáltatást érintő kérdésével, nevezetesen:

- a legfőbb ügyész különleges vádemelési jogosítványával, továbbá
- az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnökének ügyáthelyezésre vonatkozó hatáskörével foglalkozik.

Az első kérdés viszonylag gyorsan megbukott, az AB (45/2012. (XII. 29.) ABh) és az EJEB következetes és szilárd esetjogán. A másodikat, az ügyáthelyezést egy ideig még sodorta az Ár, majd az Alaptörvény 2013. április 1-jén, nem tréfaként hatályba léptetett negyedik módosítása. Leginkább talán a Velencei Bizottság kitartó figyelmének köszönhetően az Alaptörvény ötödik módosítása után szállt fel a fehér füst.

A két példát a szerző úgy értelmezi, hogy a problémákat az alkotmányos párbeszéd orvosolni tudta, a politikai döntéshozó hagyta magát meggyőzni. Az eredményt a párbeszéd elemek mellett komoly külpolitikai érdekek produkálták.

7. A lelkiismeret-és vallásszabadságról, a szabadságjogok „történelmi atyjáról” szóló fejezet valóban nagyon tanulságos a párbeszéd szükségességéről. A történelmi tradíciók, a vallási türelem, az 1568-as Tordai Országgyűlés üzenete is azt sugallják, hogy társadalmi békeszerződés kell az állam és az egyházak között.

A szerző kronológiai pontossággal követi nyomon a történéseket, az Alaptörvény VII. cikkelyének színeváltozásait, a törvények és az alkotmánybírósági határozat születését. Szomorú történet. A szerző összegzése szerint a nemzetközi- és hazai tiltakozás hatására felemás eredmény született.

Véleményem ezen a ponton kritikusabb a szerzőnél. Elfogadva a számomra veretes és kedves alapjog szükséges és arányos korlátozását és a szigorúbb normatív rendszert, a mai egyházalapítási- és nyilvántartási rendszer alkotmányjogi felfogásomtól távol áll. A vallásos embernek az Alaptörvény alapján alapjoga, hogy vallását másokkal együttesen,

reális lehetőségekkel és jogorvoslattal rendelkezve gyakorolja. Az egyházi státus nem lehet diszkrecionális politikai (parlamentari) döntés tárgya.

A nevezett alapjogról és az egyházalapításról a rendszerváltozás hajnalán, 1990-ben is párbeszéd folyt, az 1990. évi IV. törvény kodifikációs bizottságában és az akkori országgyűlés plénumán. Párbeszéd a szerző által vizsgált időszakban is zajlott, nem csak az általa megjelölt intézményekben (ott éppenhogy nem párbeszéd folyt), hanem több más fórumon is, amelyek pontosan jelezték a történelmi tradícióknak és az európai trendeknek megfelelő jogállami megoldásokat (példaként említeném az „Egyházügyi, vallásszabadsági tudományos konferenciáról” szóló konferenciakötetet (Budapest, 2011. november 21., „Boldog Élet” Alapítvány, 2011). Az alkotmányozó mindezeket ismerve cselekedett belátása szerint. A demokráciakritériumként is felfogható alkotmányos alapjog esetében nagyon komoly demokrácia deficit létezik a mai Magyarországon is. Ezen a ponton nem látom az eredményt.

8. A szerző az „alkotmányos párbeszéd a választási elvekről és jogokról” című, 8. fejezetben kimazsolazza a kormányzat céljainak legjobban megfelelő, választási rendszert érintő módosításokat (előzetes regisztráció, választási földrajz, választási kampány, győztes kompenzáció). A dolgozatíró véleménye kemény és határozott, a politikai döntéshozó a választási rendszert illetően nem hallgatott az alkotmányos párbeszédekben elhangzottakra, legyen annak megfogalmazója akár a Velencei Bizottság, akár az EBESZ, akár az Alkotmánybíróság, akár a tudomány.

Egyetlen kritikai megjegyzést tennék az Alkotmánybíróság védelmében, miután a szerző azt írja, hogy az AB lényegében asszisztált a választási rendszert illetően. Volt alkotmánybíróként és számos, választásokkal kapcsolatos döntés résztvevőjeként jól emlékezem az AB következetes gyakorlatára: miután az alkotmány csak a választójoggal és a választási alapelvekkel foglalkozik, a választás rendszerszerű normáival és a választási eljárással nem, a törvényalkotó nagy szabadságot élvez a rendszer megválasztásában.

Politikai megállapodás kérdése minden államban, hogy mennyire arányos egy választási rendszer, ennek alkotmányos mércéje nem igazán létezik, mert fontos a választási rendszerek többségképző funkciója is. A győztes kompenzáció valóban ritkábban

alkalmazott megoldás, de a mindenkori választás mindenkori győztese előtt egyaránt nyitva áll.

9. A dolgozat harmadik részét indító kilencedik fejezetben a szerző régóta ismert és következetesen képviselt álláspontja teljes fegyverzetben jelenik meg: az alkotmányozó és alkotmánymódosító hatalom két külön hatalmi ág, alkotmányellenes alkotmánymódosítások pedig léteznek, s ha ez így van, akkor ezekkel szemben az Alkotmánybíróságnak fel kell lépnie, végső soron a megsemmisítés eszközével.

A fejezet első része az Alaptörvény előtti évek alkotmánymódosításait és különösen az ezekre reagáló, a hatáskörét tagadó 61/2011. (VII. 12.) AB határozatot szedi ízekre, második része az Alaptörvény viszonylatában vizsgálja az alkotmányellenes alkotmánymódosítások problematikáját, és magát az Alaptörvényt, annak jogállami voltát. Álláspontjának igazolására összegyűjti szinte az összes lehetséges érvet, korrekt módon bemutatja a közjogtudományban a nézeteivel szemben megfogalmazott főbb ellenvéleményeket. A téma láthatóan rendkívüli mértékben megosztotta a közjogtudományt.

Valljuk be töredelmesen, 2010-ig sokunk fejében meg sem fordult, hogy egy alkotmányos demokráciában előfordulhat „alkotmányellenes alkotmánymódosítás”, továbbá, hogy az Alkotmánybíróság tartalmilag felülvizsgálhatja az egységes alkotmányozó hatalom döntését. A szerző által is kirobbantott polémia többeket, ezen opponancia íróját is elgondolkoztatta azon, mi végre vigyáznak az örök a strázsán. A vita kétséget kizáróan gazdagította a magyar közjogtudományt.

Tisztelve a szerző kerek egésznek tűnő és tetszetős álláspontját, szeretném jelezni, hogy érvei nem mindenben győztek meg, az igazolásokkal még több ponton adós maradt. Azt írja, hogy az alkotmányellenes alkotmánymódosításokról szóló vitáknak csak alkotmányos demokráciában van értelme. Ez valahol önellentmondás. Alkotmányos demokráciában nem tudom elfogadni az alkotmányellenes alkotmánymódosítás létezését. Azt ki kell venni onnét, az nem létezhet.

Egyáltalán alkotmányjog-dogmatikailag pontos kifejezése-e az alkotmányellenes alkotmánymódosítás? Nem mondunk többet a valós veszélynél? A jelző akkor lenne igaz, ha az alkotmány egészét tartalmi értelemben sértené a konkrét alkotmánymódosítás. A

vizsgált évek gyakorlatában is arról volt szó, hogy az alkotmány koherenciáját, zártságát megbontó, az alkotmányosság egyes konkrét tételeibe (például jogállamiság, hatalommegosztás, emberi jogok, egyenjogúság – amelyek szerintem sem hierarchikus szabályok az alkotmányban!) ütköző módosítások születtek.

A koherenciasértő alkotmánymódosítások elleni alkotmányőri fellépés lehetőségét nem tartom eleve ördögtől valónak, a koherencia probléma megalapozhatja – nem a felülvizsgálati hatáskört és különösképpen nem a megsemmisítést – a csend megtörését, a jelzési kötelezettséget, a csengetést. A Holló András nevével jelzett szignalizációs modell közel áll hozzám, hatékonyságát illetően a szerzővel együtt kételkedem. A korrekció elvégzése, a végső szó azonban külső és belső intézményi, valamint társadalmi nyomásra az alkotmányozó hatalom hatásköre. Optimista verzió szerint ezek a korrekciók jobb belátásra bírva az alkotmányozót, akár egy, a jogállamiságot helyreállító alkotmányrevízió-szerű alkotmánymódosítási csomagban is elvégezhetőek lennének, megőrizve az alkotmány stabilitását.

Az alkotmányos intézményeknek történelmi logikájuk van, ez ad stabilitást az alkotmányos demokráciának. Drinóczi Tímea elmélete megbontja a hatalommegosztás rendjét, amikor dualista alkotmányozó hatalmat hoz létre és megsemmisítő hatáskört ad az alkotmánymódosító hatalom döntésének tartalmi felülvizsgálatára, egy az alkotmány védelmére és értelmezésére hivatott testületnek. Az alkotmányozó hatalom dualizmusa nézetem szerint a hatályos alkotmányból sem vezethető le, sem eljárásjogilag, sem tartalmilag.

Ki is az alkotmányozó hatalom a hatályos Alaptörvényben? Három alanyi kör jelenik meg: „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI”, „Mi Magyarország polgárai”, „Mi a megválasztott Országgyűlés képviselői”. Az egységes alkotmányozó hatalom akarata, ha azt közjogilag a kétharmaddal azonosítjuk, visszavezethető és visszavezetendő a választópolgári közösségre, annak akaratára, akár egy véleményező népszavazás (és nem össznépi konzultáció!) erejéig is.

Még egy apró megjegyzés e fejezettel kapcsolatban. Végtelenül zavaró leírva látni az Alaptörvényről és annak módosításáról azt az értelmezést, hogy az nem jogszabály. Tessék ezt nekem igazolni, de ne az Alaptörvény amnéziás T) cikke alapján!

Az Alaptörvény egészét, legitimációját illetően saját nézetem a szerzőéhez képest kevésbé kritikus, szerintem az Alaptörvény mérhető az alkotmányosság klasszikus alapelveivel is, ugyanakkor más-más, általában a korábbi alkotmánynál alacsonyabb osztályzatok jöhetnek ki eredményként. A „Mérlegen az Alaptörvény” c. kötetben (HVG-ORAC Bp., 2013) nyolc közjogász mondta el véleményét a kérdésről. A párbeszéd tehát az Alaptörvény után is zajlik, egyáltalán nem csak a diszkontinuitás talaján.

10. A dolgozat tizedik fejezete érzésem szerint tematikailag részben kilóg a korábbi, alkotmányozással foglalkozó fejezetekből, a dolgozat egésze e fejezet nélkül is megállna. Ugyanakkor tartalmilag nagyon fontos alkotmányos kérdéseket érint, lényegében a jogalkotás demokratizmusáról és alkotmányosságáról szól. Főbb megállapításaival (például a néprészvétel elvének erősítése a jogalkotásban, a konzultáció intézményesítése, a minőségi jogalkotás követelménye, a jogalkotás racionalitása, a jogalkotási eljárási kérdések komolyan vétele az alkotmánybírósági felülvizsgálat során) alapvetően egyet tudok érteni.

Fontosnak tartom az Alkotmánybíróság közjogi érvénytelenséggel kapcsolatos gyakorlatának állandó figyelemmel kísérését minden területen, de különösen a gazdasági alkotmányosság terén, amelynek az új Alaptörvény részletesen megágyazott, igaz hatásköröket csent el az Alkotmánybíróságtól. Az Alkotmánybíróság mindig félt a gazdasági kormányzástól és rendre önkorlátozott. Ha a felülvizsgálati trend gyengülni látszik, a jogállam látja kárát.

11. A szerző a dolgozat végén egy híján húsz pontban foglalja össze - tézisszerűen - doktori dolgozatának lényegét. Az opponens a korábbi fejezetekben már szint vallott a főbb elméleti megállapításokról, ezeket nem ismételné meg. A tézisekkel kapcsolatosan csak annyit tartok szükségesnek írásban rögzíteni, hogy azokat három csoportba sorolom az egyetértési skálán:

- Három tézissel (2, 5, 8) egyetértek,
- Nyolc tézissel (1, 4, 6, 7, 10, 12, 13, 19) részben értek egyet,
- Ugyancsak nyolc tézisével (3, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18) erősen vitatom.

Ez összességében elég kritikus arány, de nyitva állok a további párbeszédre.

Egy markáns nézetbeli különbséget hangosítanak ki különösképpen. Nem tudom elfogadni az alkotmányos hatalom, a parlament és az Alkotmánybíróság párbeszédelméletét, a hatalommegosztás felpuhítását. Így is előfordul „eresztés” és telefon elég. A párbeszédelmélet intézményesítése mélyen sértheti a bírói függetlenséget.

12. Az Alaptörvény elfogadása láthatóan táborokra bontotta a közjogtudományt is, szép számmal vannak az apologeták és az elveszejtett alkotmány hívei egyaránt. A képzeletbeli skála középső mezejében a kritikai értékelő alapon gondolkodók köre próbálkozik csendesíteni, egyrészt a szédelgő feldicsérést, másrészt a hiszterizálást. Egyik tábornak sem könnyű a helyzete, mert az alkotmányjog tudomány, a hatalomgyakorlás joga mindig is erősen politikafüggő volt. A szenvedélyes szerző a kritikai értékelő sávból gyakorta átvált az Alaptörvény legitimitását tagadó mezőbe, mentségére legyen mondván, hogy véleményét valahányszor igazolni igyekszik. A tudomány és a véleménynyilvánítás szabadságának elvét messzemenően tisztelve olvastam dolgozatát, van ilyen, hogy az opponens a tételek többségével nem ért egyet.

A doktori dolgozat tudományos eredményeit, néha sokkoló újdonságait értékelni lehet. A szerző jól ír, dolgozata igazi vitairat. A munka tudományosan megalapozott, a tíz fejezethez közel másfélezer lábjegyzet társul, irodalomjegyzéke 583 tételt tartalmaz. Viszonya a szakirodalomhoz korrekt. A dolgozatban előfordulnak zavaró ismétlődések, a kevesebb néha több lett volna.

A fentiek alapján, kritikai megjegyzéseimmel együtt, a doktori értekezés nyilvános vitájának kitűzését javaslom.

Göd, 2017.02.22.

Dr. Kukorelli István
egyetemi tanár, az MTA doktora